

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Geloven in politiek: een analyse van het vocabulaire van GroenLinks

Bekkenkamp, J.

Publication date

2011

Document Version

Final published version

Published in

Onszelf voorbij: over de grenzen van verbondenheid

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bekkenkamp, J. (2011). Geloven in politiek: een analyse van het vocabulaire van GroenLinks. In J. Verheijen, & J. Bekkenkamp (Eds.), *Onszelf voorbij: over de grenzen van verbondenheid* (pp. 50-83, 244-247). Parthenon.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Onszelf voorbij

Over de grenzen van verbondenheid

Joris Verheijen

Jonneke Bekkenkamp
(red.)

 Parthenon
Almere

Hoofdstuk 3

1. Met dank aan Erica Meijers, Arnold Bekkenkamp en Theo Odiijk voor hun kritische commentaar op een eerdere versie.
2. Het woord politiek komt van het Griekse *politeia*, wat zoveel betekent als de manier waarop de zaken in de polis (*pólis*, in de regel vertaald als stadstaat) geregeld werden. Bijvoorbeeld democratisch. Was de Griekse polis een min of meer overzichtelijke eenheid, de polis van de Nederlandse politiek is een samenleving waarvan minder duidelijk is wie er bij horen en wie niet.
3. GroenLinks verkiezingsprogramma 1994-1998 voor de Tweede Kamer en Europees Parlement, p. 9.
4. Dat is de negatieve betekenis die 'individualisme' hier en elders in teksten van GroenLinks lijkt te hebben – een combinatie van egoïsme en consumentisme. Ik kom daarop terug in de paragraaf 'Voorbij het individualisme?'
5. Met veel dank aan Zita Pels, die als stagiaire bij Nieuw w!j deze teksten heeft verzameld, alsmede aan Edgar Meij voor de ontwikkeling van de technische middelen. Voor een uitleg van de technische kant, zie de appendix.
6. Zie mijn artikel 'Loesje en de kunst van het citeren' in: Bekkenkamp, J. & Verheijen, J. (red.) *Als ik w!j word*, het intermezzo over religie en wij-zeggen, p. 53-55.
7. Democratisering 54x; emancipatie 45x; creativiteit 8x; verdraagzaamheid 2x; persoonlijke zelfstandigheid en geweldloosheid 1x. Dat wil zeggen dat laatstgenoemde woorden niet in verkiezingsprogramma's van GroenLinks voorkomen,

- behalve in het programma van 1989, waarin ze als trefwoord voor de kwaliteit van de samenleving worden genoemd.
8. Ter aanvulling op het corpus van digitaal onderzochte teksten heb ik dankbaar gebruik gemaakt van deze in 2010 bij Boom Amsterdam verschenen bundel, waarin de geschiedenis en de ideologische ontwikkelingen van GroenLinks in de periode van 1990 tot 2010 worden beschreven.
 9. Voerman, G. 'Communisten, pacifistisch-socialisten, radicalen en progressieve christenen. De voorlopers van GroenLinks', in: Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat? GroenLinks 1990-2010*. Amsterdam: Boom, p. 17.
 10. Verkuil, D. 'Groen Links was er klaar voor', in: Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?* p.101.
 11. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 29.
 12. Idem, p. 213.
 13. Idem, p. 219.
 14. Idem, p. 151.
 15. Pels, D., 'Radicale democratisering tussen links en rechts'. Miniconferentie 'Het Huis van Thorbecke in de steigers', Eerste Kamer, Den Haag, 28.5.10, p. 1.
 16. Idem, p. 6.
 17. Amsterdam: Contact, 2010. Vertaling door Mieke Hulsbosch van *You are not a gadget: A Manifesto*. New York: Knopf, 2010.
 18. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 33.
 19. Idem, p. 73.
 20. De nieuwe groepering zou 'pacifistisch, socialistisch, communistisch, ecologisch en feministisch' moeten zijn. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 25.
 21. Halsema en Van Gent maakten bijvoorbeeld gebruik van de kort daarvoor gepresenteerde bundel van het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks *Vrijheid als ideaal*.
 22. Gepost op zijn eigen weblog op 5 mei 2010.
 23. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p.167. Opmerkelijk is wel dat, hoewel GroenLinkers zich zelf onveranderd als links blijven zien, de eis 'illegalen' stemrecht toe te kennen in 2010 niet meer in het verkiezingsprogramma voorkomt. Tot 1998 wilde GroenLinks migranten na een verblijf van twee jaar actief en passief stemrecht toekennen, in 2002 na drie jaar en in 2006 na vijf jaar. (Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p.159.)
 24. GroenLinks beginselprogramma 1991.
 25. Gray, J. *Strohonden. Gedachten over mensen en andere dieren*. Amsterdam: Ambo, 2003. (Vertaling van *Straw Dogs. Thoughts on Humans and Other Animals*. Londen: Granta Books, 2002). p.106, 107.
 26. Een Nederlandse vertaling van de lezing is integraal gepubliceerd in *Verlichting en Terreur*, Nijmegen: Radboud Universiteit, 2005. Het in deze bundel opgenomen essay van Ger Groot, 'Hovaardige honden', biedt een uitstekende inleiding in het denken van Gray.
 27. Vóór 2002 komt het woord 276 keer voor op een totaal aantal woorden van 96.470. Na 2002 54 keer op een totaal aantal woorden van 48.782. Ook de

- frequentie van het gebruik van het woord democratie is drastisch afgenomen, van 130 keer in de bestanden van vóór 2002 naar 39 keer in de bestanden vanaf 2002. Gemeten naar de grootte van de totaalbestanden is dat een afname van ongeveer 40%. Dat bevestigt de hypothese van Dick Pels, dat de discussie over democratie vanaf dat moment stagneert.
28. *De Linker Wang*, mei 2010. Verslag van een politiek café over religie.
 29. Inleiding bij een debat over het koningshuis, SGP-jongeren Elspeet, 8 april 2011.
 30. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 212.
 31. Idem, p. 209.
 32. Idem, p. 220.
 33. Idem, p. 220.
 34. Judt, T. *Het land is moe. Verhandeling over onze ontevredenheid*, Amsterdam: Contact, 2011, p. 73. Vertaling door Wybrandt Scheffer van *Ill Fares The Land*, Penguin Press, 2010.
 35. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 169.
 36. *Opzij*, april 2009, p.18
 37. Gray, J. *Strohonden*, p. 108.
 38. Idem, p. 112.
 39. In *De Linker Wang* van mei 2010 citeert Wietske Verkuyl met afwijzing het conceptverkiezingsprogramma van GroenLinks Den Haag, waarin het woord religie alleen voorkwam in de paragraaf over emancipatie: 'Veel mensen onder vinden nog de knellende banden van religieuze of hechte gemeenschappen die hen belemmeren om op hun eigen wijze in de samenleving te participeren.'
 40. Lanier, J. *Nee, je bent geen gadget*. Amsterdam: Contact, 2010. p. 9, 10.
 41. Verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2002, p. 45, 46.
 42. Lanier, J. *Nee, je bent geen gadget*, p. 14.
 43. Zie Gray, J. 'Agenda voor een groen conservatisme', in: Gray, J. *Grays Anatomie. Geschriften*, Amsterdam: Ambo, 2009, p. 395-499.
 44. Ernsting, M. 'De politiek van de uitgestoken hand', in: *De Helling*, 2010, nr. 4. p. 44, 45.
 45. Idem.
 46. Over de stijlfiguur van de biecht zie Schinkel, W. 'Voorbij de linkse biecht', in: *De Helling*, 2009, nr. 2.
 47. Gray, J. *Strohonden*, p. 16-21.
 48. Gray, J. *Strohonden*, p. 13-14; 160-162; 27-28.
 49. Lucardie, P. & Voerman, G. (red.), *Van de straat naar de staat?*, p. 158. Dit idee, dat kwam uit PPR-kringen, concurreerde overigens van meet af aan met het idee van emancipatie door arbeid dat vooral leefde bij de vrouwenbeweging, bij de voormalige communisten en bij de pacifistisch-socialisten. Niettemin wees een ledenenquête in 1992 uit dat 83% toen veel voelde voor het voorstel een arbeidsonafhankelijk basisinkomen in te voeren. In mijn woordonderzoek stuitte ik overigens ook op een grote waardering voor arbeid in het laatste verkiezingsprogramma van de EVP: 'In de samenleving biedt arbeid aan mensen een structuur om aan dienstbaarheid, barmhartigheid en creativiteit een vorm te geven.'
 50. Gray, J. *Strohonden*, p.179. Volgens Gray hebben onder de christenen alleen de protestanten ooit geloofd dat werken smaakt naar verlossing (p.178). In een paragraaf getiteld 'De ironie van de geschiedenis' stelt hij dat de industrialisatie de arbeidersklasse schiep die zij inmiddels overbodig heeft gemaakt. De functie van de nieuwe economie is 'het amuseren van een bevolking die – al heeft zij het drukker dan ooit tevoren – bekropen wordt door de geheime angst dat zij nutteloos is'. (p. 150)
 51. Ernsting, M. 'De politiek van de uitgestoken hand.' In: *De Helling*, 2010, nr. 4. p. 44, 45.
 52. Ernsting, M. 'De politiek van de uitgestoken hand', in: *De Helling*, 2010, nr. 4. p. 44, 45.
 53. 'Compassie: Het hart van GroenLinks? Stellingen voor een discussie.' Deze tekst is het resultaat van een serie gesprekken over compassie en is te vinden op de website van De Linker Wang.
 54. *De Helling*, zomer 2004. Halsema lanceert de term vrijzinnigheid om de verraaging weg te nemen die haar beschrijving van GroenLinks als 'links-liberale partij' in het *GroenLinks Magazine* van februari 2004 had veroorzaakt: 'Liberalisme is synoniem geworden met marktdenken, vrijblijvendheid en afscheid van de publieke sector.' Haar gaat het 'om liberalisme in de vorm van vrijzinnigheid: grote nadruk op het vrije woord en de vrijheid 'anders' te zijn, ondogmatisch, met een gezonde achterdocht jegens culturele dwang en een tikje anarchistisch ten opzichte van de uitdijende overheidsbureaucratie'.
 55. De uitdrukking 'links laten liggen' van geloven ontleen ik aan Erica Meijers, eindredactrice van *De Helling*. Voor de context zie onder.
 56. Kesel, M. de *Goden breken. Essays over monotheïsme*. Amsterdam: Boom, 2010.
 57. Eddy Reefhuis maakt in een interview in *De Linker Wang* melding van die spanning. Zie ook de masterscriptie van Jan Mark ten Hove (RUU 2009, politieke geschiedenis) over de verhouding van de christelijke identiteit van de EVP tot de identiteit van De Linker Wang.
 58. Verkiezingsprogramma 2003, p. 30.
 59. *De Helling* 2008, nummer 1. Het WRR-rapport besteedt veel aandacht aan de opkomst van vormen van religie die niet gericht lijken op het opheffen van het menselijke tekort maar op de vervulling van het zelf. Donk, W.B.H.J. e.a. (red): *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Amsterdam: University Press, 2006, p. 13. Die transformatie van religie, gevoegd bij de transformatie van het publieke domein door verdergaande personalisering, internationalisering en virtualisering compliceerde de verhouding tussen religie en publiek domein.
 60. Gray, J. *Strohonden*, p. 83.
 61. Taleb, N.N. *De Zwarte Zwaan. De impact van het hoogst onwaarschijnlijke*. Amsterdam: Nieuwezijds, 2008. Vertaling van *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House, 2007.
 62. Meijer, H. *Er zijn altijd anderen*. Vught: Skandalon, 2009, p. 8.
 63. Botton, A. de *Religie voor atheïsten. Een heidense gebruikersgids*. Amsterdam: Atlas, p. 12.
 64. Idem, p. 48.
 65. Idem, p. 64.